

LUFTA E DYTË BOTËRORE NË OPUSIN E ALI HADRI

Të flasësh e të shkruash për kontributin që i ka dhënë akademik Ali Hadri historiografisë shqiptare, e në këtë kuadër edhe historiografisë së Luftës së Dytë Botërore në përgjithësi dhe Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në veçanti, është një obligim dhe përgjegjësi e madhe nga se sado që studiuesi serioz dhe i vëmendshëm të mundohet me e përfshi këtë kontribut ma thotë mendja se me gjithë përkushtimin nuk do të mundemi me një kumtesë disa faqesh

t'i dalim borxhit këtij kolosi të historisë sonë kombëtare.

Akademik Ali Hadri me opusin e tij krijues sidomos për periudhën e Luftës së Dytë Botërore jo vetëm që ka zënë vend meritore në historiografinë shqiptare si shkencëtar e historian i talentuar dhe i shquar e që ka dhënë edhe kontribut të jashtëzakonshëm edhe në avancimin e historiografisë shqiptare duke e ngritë atë në një shkallë konkurruese me ato rajonale të kohës. Ai me kontributin e tij të çmuar jo vetëm që i vuri themele të forta historiografisë sonë që po lindte e sidomos historisë së Luftës së Dytë Botërore në përgjithësi por i vuri themele të forta edhe historisë së Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare dhe kritikës historiografike në veçanti. Ai si një intelektual patriotë njohur dhe i tij të gjëra në fushën e historisë, aftësitë e talentin e tij si pedagog i shumë brezave e si studiues i pasionuar ia kushtoi tërë jetën zhvillimit të arsimit, të kulturës dhe mbi të gjitha të shkencës historike shqiptare në Kosovë dhe në viset tjera shqiptare në ish-Jugosllavi.

Që në fillim më duhet të cekë se nuk ka fushë të historisë së popullit shqiptar për të cilën akademik Hadri të mos ketë dhënë kon-

tributin e vet. Historinë e popullit shqiptar dhe historinë e Kosovës, gjuhën dhe kulturën e tij Ali Hadri për kundër rrethanave rënduese të kohës i trajtonte ashtu siç ishin në të vërtetë, si një të tërë dhe të pandarë. Akademik Ali Hadri në veprat e tij të shumta po ashtu trajtoi edhe historinë e Luftës së Dytë Botërore përkatësisht historinë e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të popullit shqiptar gjatë viteve 1941-1945.

Rezultat i punës së tij hulumtuese për tri dekada me radhë janë veprat e shumta monografike, tekstet shkollore e qindra studime kushtuar problemeve të historisë së popullit shqiptar e të shqiptarëve të Kosovës dhe të viseve të tjera në ish – Jugosllavi, ku ato të Luftës së Dytë Botërore padyshim zënë vend të merituar dhe janë veprat më të goditura dhe më të mbështetura me dokumente relevante të proveniencave të ndryshme.

Akademik Ali Hadri është ndër studiuesit e parë e më kompetent të historisë së re dhe më të re të Kosovës. Tematika e veprës shkencore që trajton Ali Hadri është e gjerë, e larmishme dhe me shumë interes. Ai trajtoi me kompetencë e nivel shkencor edhe çështjet më të mpërhta e më diskutabile jo vetëm të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të Kosovës, Shqipërisë e Jugosllavisë por edhe të Luftës së Dytë Botërore në përgjithësi. Ai iu përkushtua me dashuri e pasion të rrallë sidomos studimit të historisë së popullit shqiptar. Në këtë fushë spikatë me forcë të veçantë talenti dhe aftësitë e tij si shkencëtar që mbështetet kryesisht në të dhënat e dokumenteve relevante të pashfrytëzuara ose të shfrytëzuara në mënyrë të njëanshme, sidomos kur ishin në pyetje raportet shqiptaro- jugosllave në relacion me Kosovën. Në veprën shkencore të tij spikatin preokupimi por edhe kuraja për të zbuluar e për të mbrojtur të vërtetën historike pa marrë parasysh pasojat e mundshme, pra edhe atëherë kur ajo ngjallte reagimin e forcave të caktuara politike, sidomos të atyre të Beogradit, të cilat ishin mësuar të shikonin historinë si një mjet spekulimi për të arritur qëllime të caktuara, si p.sh., rasti me veprën Kritikë historiografike¹ etj. Pra Ali Hadri radhitet ndër ata historianë që me guxim e përkushtim u angazhua për trajtimin komplet të prob-

¹ Dr. Ali Hadri, Kritikë historiografike, Shkup, 1973.

lemeve më delikate të historisë sonë të re që lidhen edhe me fatin tragjik të popullit tonë.

Opusi i Ali Hadrit për Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare

Meritë të veçantë Ali Hadri ka për studimin e historisë së Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe në viset tjera në ish- Jugosllavi. Për këtë periudhë ka shkruar një varg punimesh monografike siç janë: “Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë 1941 – 1945”, Kritikë historiografike “Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë”, “Gjakova në Lëvizjen Nacionalçlirimtare” si dhe me qindra artikuj studimor të botuar në revistat e ndryshme shkencore që dilnin në gjuhën shqipe dhe serbokroate në Prishtinë, në Beograd, në Shkup e qytete të tjera të ish – Jugosllavisë dhe jashtë kufijve të saj.

Me veprat e veta Ali Hadri vuri themelet e historiografisë së Luftës së Dytë Botërore dhe ishte i pari që trajtoi specifikat e Luftës së Dytë Botërore në Kosovë në mënyrë të gjithanshme dhe gjithëpërfshirëse. Posaçërisht vlen të theksohet se pothuajse të gjitha veprat dhe studimet e shumta pos në gjuhën shqipe i botoi edhe në gjuhën serbo – kroate, duke i kontribuar kështu edhe afirmimit jo vetëm të shqiptarëve dhe Kosovës, por edhe historiografisë rajonale dhe më gjerë.

Me që pjesa më vëllimore e veprave të Ali Hadrit i përket kryesisht Luftës së Dytë Botërore, në këtë studim të shkurtër do të ndalemi kryesisht në këto vepra të cilat janë edhe kontributet e para shkencore për historinë e kësaj periudhe në Kosovë gjegjësisht për historinë e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në Kosovë gjatë viteve 1941-1945.

Njëra ndër veprat shkencore më të rëndësishme që i kushtohet Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare gjegjësisht Luftës së Dytë Botërore në Kosovë është padyshim monografia “Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë 1941 – 1945”.² Kjo njëherit ishte edhe teza e

² Dr. Ali Hadri, Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë, 1941-1945, Prishtinë 1971.

doktoraturës së profesor Ali Hadrit e mbrojtur në Fakultetin Filozofik të Prishtinës më 1970.³ Vlen të theksohet se kjo vepër është punimi i parë monografik që trajton gjithanshëm zhvillimet gjatë Luftës së Dytë Botërore në Kosovë dhe në viset rreth saj sidomos në viset e banuara me shqiptarë në ish-Jugosllavi.

Kjo vepër mjaftë voluminoze prej 484 faqesh, pos parathënies (fq. 5-12) dhe hyrjes (fq. 13-73) ndahet në dy pjesë. Pjesa e parë (fq. 77-312) ka gjithsej 6 kapituj dhe përfundimin, kurse Pjesa e Dytë (fq. 315-469) ka gjithsej 4 kapituj, përfundimin dhe përfundimin e përgjithshëm. Në vazhdim ipen Burimet dhe Literatura e shfrytëzuar e cila është mjaft voluminoze.

Meqenëse shumë dukuri dhe specifika gjatë Luftës së Dytë Botërore në Kosovë e kanë gjenezën e tyre në periudhën midis Dy Luftërave Botërore, profesor Hadri me sens prej shkencëtari të vërtetë e ka parë të arsyeshme që t'i paraqes shkurtimisht karakteristikat gjeografike dhe rrethanat ekonomike, shoqërore, politike, nacionale e kulturore gjerë në shkatërrimin e Jugosllavisë me 1941 përkatësisht gjerë në Luftën e prillit të vitit 1941.

Problematika e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare gjatë Luftës së Dytë Botërore në Kosovë ishte e ndërlikuar jo vetëm për shkak të heterogjenitetit etnik por edhe për shkak të prapambetjes ekonomike dhe antagonizmave nacionale e sociale të cilat ekzistojnin në këtë trevë para dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore. Kjo lëvizje karakterizohej me një varg specifikash të cilat profesor Hadri ia arriti me sukses jo vetëm t'i klasifikoj por edhe t'i trajtoj në nivel të lartë shkencor. Kjo aq më tepër kur kihen parasysh kushtet dhe rrethanat të cilat ekzistojnin në kohën e monizmit, kur gjithçka që shkruhej e thuhej analizohej me kujdes në çarqet shkencore politike dhe të insti-

³ Tezën me titull "Narodno oslobodilacki pokret na Kosovu 1941-1945" (Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë 1941-1945) e mbrojtur më 26.12.1970, para komisionit në përbërje: Dr. Vojislav Simoviq, kryetar, Profesor ordinar në Fakultetin Filozofik të Beogradit, Dr. Zhivko Avramovski, Profesor ordinar në Fakultetin Filozofik të Prishtinës, Dr. Vlado Strugar, kolonel në pension, bashkëpunëtor i Institutit të Historisë në Beograd, Bogumil Hrabak, Profesor ordinar në Fakultetin Filozofik të Prishtinës dhe Dr. Branko Boshkoviq, docent në Fakultetin Filozofik të Prishtinës.

tucioneve shtetërore të atëhershme.

Në këtë vepër autori me akribi shkencore pasqyron dhe analizon gjithanshëm situatën e ndërlikuar politike në të cilën ndodhej Kosova dhe populli shqiptar në vitet e pushtimit fashist. Duke e vlerësuar në mënyrë objektive këtë gjendje Ali Hadri konstaton me të drejtë se me gjithë pasojat negative që kishin lënë sundimi i borgjezisë serbomadhe mbi shqiptarët dhe pengesat e okupatorëve fashistë dhe veglave të tyre, Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe në viset tjera të banuara nga shqiptarët në ish – Jugosllavi mori hov dhe u zhvillua pandërprerë dhe kështu edhe Kosova përkatësisht populli i saj u gjend në anën e Koalicionit Antifashist në të cilin bënë pjesë fuqitë më të mëdha të kohës pra aty ku ishte rreshtuar edhe vet Shqipëria.

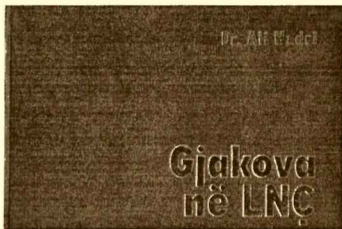
Monografia :”Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë (1941-1945),⁴ është monografia e parë e botuar në Kosovë për Këshillat Nacionalçlirimtare si organe të pushtetit revolucionar. Ali Hadri duke e pasur parasysh veprimtarinë dhe specifikat e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e në kuadër të saj edhe të Këshillave Nacionalçlirimtare në Kosovë ai ato i ndanë në dy periudha kryesore. Periudha e parë fillon nga fundi i vitit 1941 deri në fund të vitit 1943,kurse periudha e dytë nga fundi i vitit 1943 e deri nga mesi i vitit 1945.

Qëllimi i hartimit dhe i botimit të kësaj monografie sipas autorit ishte shtjellimi i kësaj problematike nga aspektet e ndryshme si dhe ndriçimi aq sa ishte e mundur në atë kohë duke venë në dukje rëndësinë që patën Këshillat Nacionalçlirimtare në konstituimin dhe vendosjen e pushtetit komunist. Monografia përveç dy pjesëve kryesore ka edhe përfundimin, rezymenë në gjuhën gjermane, treguesin e emrave të personaliteteve

Një nga veprat e Ali Hadrit

⁴ Dr. Ali Hadri, Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë 1941-1945, Rilindja, Prishtinë 1974.

Studimi i Ali Hadrit për Gjakovën në LNÇ

dhe të emrave gjeografik.

Një vepër tjetër në opusin e Ali Hadrit që ka të bëjë me Luftën e Dytë Botërore padyshim është “Gjakova në LNÇ”,⁵ që i kushtohet një komune dhe kontributit të saj në Lëvizjen Antifashiste Nacionalçlirimtare siç është Gjakova. Në këtë vepër Ali Hadri

trajton me kompetencë shkencore vendin dhe rolin e Gjakovës dhe të gjakovarëve në Lëvizjen Antifashiste Nacionalçlirimtare gjatë viteve 1941-1945. Zanafillën, lindjen dhe zhvillimin e Lëvizjes Antifashiste Nacionalçlirimtare në Gjakovë dhe rrethinë ai e ndanë në dy periudha kryesore ashtu siç e kishte ndarë edhe atë në Kosovë. Periudhën e parë prej korrikut të vitit 1941 gjer në shtator të vitit 1943 dhe periudhën e dytë prej shtatorit të vitit 1943 gjegjësisht prej kapitullimit të Italisë fashiste e gjer në maj të vitit 1945, kur përfundoi Lufta e Dytë Botërore.

Në këtë monografi autori sjell të dhëna të shumta dhe shteruese për të gjitha çështjet që i trajton. Vlen të theksohet se kryesisht mbështetet në dokumentacionin burimor të shumëllojshëm dhe të pasur që është vjelë jo vetëm në arkivat e Kosovës, Jugosllavisë e Shqipërisë por edhe në ato gjermane dhe italiane, material i cili është mikrofilmuar në Vashington e që ruhet në Arkivin e Institutit Ushtarak Historik në Beograd dhe në Arkivin e Institutit të Historisë Bashkëkohore në Beograd. Ai gjithashtu ka shfrytëzuar edhe literaturën dhe shtypin e kohës që delte jo vetëm në Kosovë por edhe atë në Shqipëri dhe në ish-Jugosllavi si dhe vëllimet e shumta të dokumenteve të botuara në Tiranë e Beograd për Luftën e Dytë Botërore.

Në veprat e Ali Hadrit Lëvizja Antifashiste Nacionalçlirimtare del në pah me gjithë kompleksitetin e saj, si një lëvizje e organizuar nga forcat antifashiste që shikonin tek okupatorët fashistë armiq të përbashkët jo vetëm të popullit shqiptar por të të gjithë popujve që

⁵ Dr. Ali Hadri, Gjakova në Lëvizjen Nacionalçlirimtare, Rilindja, Prishtinë 1974.

ishin rreshtuar në anën e koalicionit anti-hitlerian.

Ali Hadri me të drejtë konstaton se shqiptarët e Kosovës dhe të viseve tjera shqiptare në ish- Jugosllavi morën pjesë aktive në Luftën Nacionalçlirimtare nga se frymëzoheshin nga ideale e qëllime të larta fisnike duke shpresuar se në këtë mënyrë do të mund të zgjidhnin njëherë e përgjithmonë çështjen e tyre kombëtare në bazë të parimit të vetëvendosjes së kombeve, parim këtë që e garantonte jo vetëm Partia Komuniste e Jugosllavisë e Partia Komuniste e Shqipërisë por edhe aleatët e Koalicionit Antifashist qysh me Kartën e Atlantikut (gusht 1941).

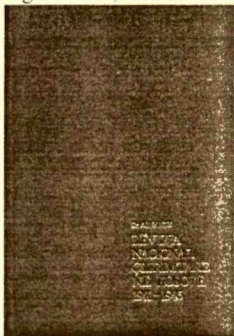
Është meritë e veçantë e Ali Hadrit që Lëvizjen Nacionalçlirimtare në Kosovë e paraqet ashtu si është zhvilluar në kontinuitet e në rritje të pandërprerë duke i trajtuar vështirësitë dhe problemet frenuese që paraqiteshin në këtë kohë.

Një nga momentet më të rëndësishme të kësaj Lëvizje akademike Hadri me të drejtë e konsideron Konferencën e Parë Themeluese të Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit e cila u mbajt në Bujan të Malësisë së Gjakovës më 31 dhjetor 1943 dhe me 1 e 2 janar 1944 të cilës ia kushton veprën “Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë”⁶ të cilën e botoi edhe në gjuhën serbo-kroate.

Kjo vepër është studimi i parë gjithëpërfshirës për këtë problematik në Kosovë gjatë Luftës së Dytë Botërore. Për shkrimin e kësaj vepre profesor Hadri ka shfrytëzuar materialet e Arkivit të Entit të Historisë së Kosovës, kujtimet, literaturën e shumtë si dhe referatat nga Simpoziumi për Këshillat Nacionalçlirimtare që mbajt më 1969 në Prishtinë. Konferencën e Bujanit autori e trajtoi jo vetëm si organ politik për mobilizimin e popullsisë shqiptare në Lëvizjen Antifashiste Nacional Çlirimtare por edhe si organ më të lartë të pushtetit të ri që po lindte si rezultat i Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare. Organizimin dhe veprimin e Këshillave Nacionalçlirimtare akademik Hadri i trajton me rigorozitet shkencor duke shfrytëzuar të arriturat e metodologjisë shkencore të kohës duke theksuar dhe konstatuar ngjashmëritë dhe ndryshimet si dhe kushtet specifike për formim-

⁶ Dr. Ali Hadri, Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë, Rilindja, Prishtinë, 1974.

in, zhvillimin dhe veprimtarinë e Këshillave Nacionalçlirimtare në Kosovë, në Shqipëri dhe në Jugosllavinë e atëhershme. Formimi i një forumi të tillë, krahas me organet e partisë dhe të ushtrisë të krijuara më parë, të njëjta me ato që kishin ngritur popujt tjerë të Jugosllavisë, sanksionoi në fakt pozitën e barabartë të Kosovës me

Vepra e Ali Hadrit për LNÇ në Kosovë

viset e tjera të Jugosllavisë.

Dëshmi e pakundërshtueshme e kontributit të popullsisë së Kosovës në Lëvizjen Antifashiste Nacional Çlirimtare janë të dhënat e konstatimet meritorë të Ali Hadrit për masivitetin e për zhvillimin me sukses të luftës së armatosur, për shndërrimin e saj në kryengritje të përgjithshme si rezultat i së cilës ishte edhe çlirimi i Kosovës me forcat vetanake si dhe për formimin e 9 Brigadave Kosovare me mbi 53000 luftëtarë shumica e të cilëve ishin shqiptarë që gjithashtu dhanë kontributin e vet dhe derdhën gjakun edhe në shumë vise të tjera të Jugosllavisë.

Për fat të keq shpresat e popullit dhe vendimet e Bujanit nuk u justifikuan. Përfundimi i luftës dhe çlirimi i Kosovës dhe i viseve të tjera shqiptare në ish – Jugosllavi me forca vetanake nuk qoi në realizimin e aspiratave të tyre të ligjshme për të cilat ata bënë sakrifica të panumërta dhe derdhën pa kursim gjakun e tyre, vetëm e vetëm që të vendosin vet për fatin e vet dhe kështu të realizojnë të drejtën e natyrshme për bashkim kombëtar.

Është meritë e posaçme e akademik Ali Hadrit që në veprën e tij ka trajtuar me objektivitet shkencor dhe disa aspekte me rëndësi të marrëdhënieve të Partisë Komuniste të Shqipërisë e të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Shqipërisë me Partinë Komuniste të Jugosllavisë dhe Lëvizjen Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë. Mbi bazën e dokumentacionit të kohës që pasqyron këto marrëdhënie, ai evidencon e vlerëson qëndrimin parimor të mbajtur nga PKS në çështjet thelbësore të bashkëpunimit shqiptaro – jugosllav në këto vite, duke hedhur kështu

poshtë spekulimet e shtrembërimet që janë bërë për këto çështje nga historiografia jugosllave dhe politika zyrtare e Beogradit.

Në veprën e Akademik Ali Hadrit pasqyrohen gjithashtu lidhjet e ngushta të Partisë Komuniste të Shqipërisë e të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Shqipërisë me shqiptarët e Kosovës dhe me organizimet e Lëvizjes Antifashiste Nacionalçlirimtare të Kosovës, ndihmën që ju dha këtyre për të organizuar e forcuar luftën Antifashiste në Kosovë dhe në viset tjera shqiptare në ish – Jugosllavi si dhe potencon ndikimin e madh që pati zhvillimi i Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në Shqipëri te shqiptarët e Kosovës dhe të viseve tjera në ish – Jugosllavi.

Ali Hadri mjeshtër i kritikës dhe i polemikës shkencore

Një kontribut të rëndësishëm në opusin e Ali Hadrit për Luftën e Dytë Botërore padyshim janë edhe punimet e shumta polemizuese dhe kritike që iu kundërvihet autorëve serbë e jugosllav posaçërisht kur është në pyetje historia e popullit shqiptar dhe e Kosovës.

Nuk mund me këtë rast të mos përmendim kontributin e Ali Hadrit si themelues i kritikës dhe i polemikës shkencore historiografike. Ai u shqua në veçanti me veprën e tij të mirënjohur me polemika të titulluar: “Kritikë Historiografike” që e botoi në Shkup më 1973. Akademik Ali Hadri si mjeshtër i hollë i kritikës shkencore dhe si intelektual i guximshëm në këtë libër vend kryesor do të zë punimi ‘Vështrim kritik mbi memoaret e Svetozar Vukmanoviq - Tempos’. Ai me forcën e argumentit hodhi poshtë “Memoaret” tendencioze të antishqiptarit Svetozar Vukmanoviq – Tempos, ku jepeshin vlerësimet për Luftën e Dytë Botërore në Kosovë e në Shqipëri. Ali Hadri kishte guxim intelektual që Svetozar Vukmanoviq – Tempon ta cilësoj si dorë të zgjatur të hegjemonizmit serbomadhi. Ai këtë e bëri në kohën kur as shkencëtarët e as politikanët në Kosovë e më gjerë nuk guxonin as të mendonin për të kundërshtuar e lëre më të botonin ndonjë kontribut në këtë lëmi. Interpretimet objektive të Ali Hadrit mbështeteshin në analizën e të gjitha rrethanave të kohës. Ai diti ti mbrojë me argumente të shumta sidomos

sulmet që i bënte Svetoazar Vukmanović –Tempo historisë së Luftës së Dytë Botërore gjegjësisht zhvillimit të Lëvizjes Antifashiste Nacional-lirimtare në Shqipëri dhe në Kosovë. Pikërisht përzierja flagrante e udhëheqjes së PKJ-së në politikën e brendshme të Shqipërisë do të jetë me pasoja negative dhe afatgjata për Shqipërinë në veçanti dhe për shqiptarët në përgjithësi.

Në këtë fushë gjithashtu u shqua sidomos me punimin “Përgjigje vërejtjeve lidhur me tekstet historike të njërive “Shqiptarët” dhe “Marëdhëniet shqiptaro – jugosllave” në Enciklopedinë e Jugosllavisë”⁷. Ai duke polemizuar me të gjitha redaksitë jugosllave që ishin gjithsejtë 9 hodhi poshtë me argumente të gjitha vërejtjet e tyre tendencioze e të paqëndrueshme që kishin bërë për historinë e popullit shqiptar sidomos për ato që kishin të bënin me Luftën e Dytë Botërore.

Profesor Ali Hadri gjithherë ishte i gatshëm të polemizojë dhe të kundërshtojë me argumente interpretimet e njëanshme dhe fyese e nënçmuese të autorëve të shumtë sidomos të atyre serb përqendrimin apo për pjesëmarrjen e shqiptarëve në Luftën e Dytë Botërore.

Në veprën ‘Kritikë historiografike’ profesor Hadri ka edhe një punim mjaft voluminoz që titullohet: Vështrim kritik mbi njësitë kronologjike të LNÇ të Kosovës në librin ‘Hronologjia oslobodilacke borbe naroda Jugosllavije 1941-1945’⁸. Në këtë vështrim kritik prej rreth gjashtëdhjetë faqesh profesor Hadri me një precizitet prej shkencëtari erudit vëren se ky botim për njësitë kronologjike që kanë të bëjnë me Kosovën dhe shqiptarët ka njësi të pasakta, pjesërisht të pasakta, jo të plota ose të formuluar jo mirë. Për vërejtjet që i bën profesor Ali Hadri aty për aty propozon zgjidhje të argumentuara në mënyrë që me rastin e ribotimit ato të korrigjohen dhe të plotësohen në mënyrë që mos t’i hyhet në hak popullit shqiptar dhe Kosovës për qëndrimin që pati gjatë Luftës së Dytë Botërore.

⁷ Kosova-Kosovo nr. 11, Instituti i Historisë së Kosovës, Prishtinë, 1982 f. 217-258.

⁸ Hronologjia oslobodilacke borbe naroda Jugosllavije 1941-1945, Instituti Ushtrarak Historik, Beograd, 1964, V.

Lufta e Dytë Botërore në tekstet shkollore të Ali Hadrit

Lufta e Dytë Botërore, pjesëmarrja dhe kontributi i shqiptarëve në të shtjellohet edhe në tekstet e shumta shkollore që Ali Hadri i shkroi pas vitit 1960 e tutje. Vlen të theksohet se Ali Hadri në këto tekste është i pakapërcyeshëm pos tjerash edhe për invencionin e tij si autor i parë jo vetëm i planifikimit të njësive mësimore për këtë periudhë por edhe i shtjellimit të drejtë original dhe pragmatik të këtyre njësive në mënyrë shumë profesionale.

Në vazhdim po japim diça nga tekstet mësimore apo doracakët të cilët janë përdorë nga arsimtarët dhe nxënësit në shkollat fillore dhe të mesme të Kosovës dhe pjesërisht të viseve tjera etnike në ish Jugosllavi që nga viti 1960 e tutje në të cilat Ali Hadri ka trajtuar edhe Luftën e Dytë Botërore gjegjësisht Lëvizjen Antifashiste Nacionalçlirimtare në Kosovë në Shqipëri dhe në Jugosllavi.

Teksti i parë i botuar në Kosovë ku përfshihet edhe Lufta e Dytë Botërore i cili ka shërbyer edhe si doracak për arsimtarë dhe nxënës padyshim është libri i Ali Hadrit në bashkë-autorësi me Milan Perkajn i titulluar: “Pasqyrë e historisë nacionale shqiptare”.⁹ Në këtë tekst Ali Hadri Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare në Shqipëri e trajton nga faqja 141 deri në faqen 151, ku pos tjerash flitet për formimin e Partisë Komuniste të Shqipërisë dhe fillimin e Lëvizjes Nacionalçlirimtare, për formimin e njësive të rregullta ushtarake dhe për Konferencën e Pezës. Më pas ai bënë fjalë për Ballin Kombëtar dhe Lëvizjen e Legalitetit, për Kongresin e Përmetit, çlirimin definitiv të Shqipërisë si dhe për karakterin e Luftës Nacionalçlirimtare dhe të revolucionit popullor në Shqipëri.

‘Pasqyra e historisë së shqiptarëve’¹⁰ për klasën VI, VII dhe VIII të shkollës fillore është teksti i parë shkolllor në të cilin përfshihet

⁹ Ali Hadri, Milan Perkaj, Pasqyrë e historisë nacionale shqiptare, Rilindja, Prishtinë 1960.

¹⁰ Ali Hadri, Pasqyrë e Historisë së shqiptarëve për klasën VI, VII dhe VIII të shkollës fillore, Enti i Botimit të Teksteve të Republikës Socialiste të Serbisë, Beograd, e shqypur në Ndërrmarjen Botuese Rilindja, Prishtinë, 1967. Ky tekst më 1971 është ribotuar nga Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës në Prishtinë me titull: Historia e Popullit Shqiptar për shkollën fillore.

historia e popullit shqiptar nga antikiteti deri në përfundim të Luftës së Dytë Botërore. Vend meritore në këtë tekst zë Lufta e Dytë Botërore gjegjësisht Lëvizja Antifashiste Nacionalçlirimtare në Shqipëri dhe në Kosovë.

Në këtë tekst shkollor profesor Ali Hadri për herë të parë trajton Luftën Nacionalçlirimtare dhe sistemin okupues në Shqipëri, fillimin e luftës së armatosur të popullit shqiptar kundër fashizmit italian për të vazhduar me njësitë mësimore kushtuar Frontit Antifashist Nacionalçlirimtar dhe zhvillimin e mëtejshëm të luftës së armatosur kundër okupatorit gjerman dhe çlirimin e plotë të vendit nga fashizmi.

Vend meritore në këtë tekst i kushtohet edhe Lëvizjes Nacionalçlirimtar në Kosovë dhe specifikave të saj. Flitet për formimin dhe rolin e Këshillit Nacionalçlirimtar si dhe për çlirimin e Kosovës nga okupatori fashist pa e lënë anash as kontributin e popullit të Kosovës për Luftën Nacionalçlirimtare i cili u rreshtua në frontin anti-hitlerian.

Në tekstin shkollor : "Pasqyrë e historisë së shqiptarëve"¹¹ për nxënësit e shkollave të mesme. Në këtë tekst Ali Hadri për herë të parë në Kosovë për nxënësit e shkollave të mesme trajton historinë e Shqipërisë dhe të Kosovës gjatë Luftës së Dytë Botërore (f. 115-151). Në këtë tekst autori trajton Luftën e Prillit dhe sistemin okupues në Shqipëri, Fillimin e luftës së armatosur të popullit shqiptar kundër fashizmit italian, Krijimin e Frontit Antifashist Nacionalçlirimtar dhe zhvillimin e mëtejshëm të luftës së armatosur kundër okupatorit si dhe fillimin e luftës së përgjithshme të armatosur dhe krejt në fund trajtohet lufta kundër okupatorit gjerman për çlirimin e plotë të vendit (shtator 1943-nëntor 1944).

Një kapitull i veçantë në këtë tekst i kushtohet Lëvizjes Nacionalçlirimtare në Kosovë (f. 141-151) ku pos tjerash flitet për okupimin dhe copëtimin e Kosovës, formimin e aradhave partizane, formimin dhe rolin e Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar si dhe për çlirimin e Kosovës nga pushtuesit nazistë dhe krejt në fund flitet për kontributin e Kosovës dhe të shqiptarëve dhënë Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në përgjithësi.

¹¹ Ali Hadri, Pasqyrë e historisë së shqiptarëve, për nxënësit e shkollave të mesme, botim i Entit të Botimit të Teksteve të Republikës Socialiste të Serbisë, Beograd, e shtypur në Ndërmarrjen Botuese Rilindja, Prishtinë 1968.

Ali Hadri: "Historia e popullit Shqiptar",¹² për shkollat e mesme. Ky është një tekst mësimor i përmirësuar dhe i plotësuar nga ai i vitit 1968 i cili siç pamë ishte titulluar Pasqyrë e Historisë së shqiptarëve.

Kapitulli i tretë i këtij teksti me titull Lufta Nacionalçlirimtare në Shqipëri 1939-1944 (fq. 133-156) në mënyrë gjithëpërfshirëse i kushtohet historisë e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare në Shqipëri. Vend të veçantë autori i kushton Luftës së Prillit dhe sistemit okupues në Shqipëri, pastaj ndalet te Formimi i Partisë Komuniste të Shqipërisë duke analizuar kontaktet e para në mes të PKJ-së dhe komunistëve shqiptarë, mbledhjen themeluese të Partisë Komuniste të Shqipërisë, faktorët që ndikuan në formimin e PKS-së si dhe rëndësinë historike të PKS-së. Më pas vazhdon me fillimin e luftës së armatosur të popullit Shqiptar kundër fashizmit italian dhe me krijimin e Frontit Antifashist Nacionalçlirimtar si dhe zhvillimin e mëtejshëm të luftës së armatosur kundër okupatorit. Në vazhdim në këtë tekst shkollos trajtohet Fillimi i luftës së përgjithshme të armatosur për të vazhdua me luftën kundër okupatorit gjerman për çlirimin eplotë të vendit (shtator 1943-nëntor 1944)

Kapitulli i gjashtë i këtij teksti (fq. 204-225) i kushtohet në tërësi pjesëmarrjes së popullit shqiptar të Kosovës në Luftën Nacionalçlirimtare në Jugosllavi. Në këtë kapitull autori numëron kushtet specifike që mbretëronin nën okupatorin fashist duke i potencuar edhe përpjekjet për përhapjen e fashizmit si dhe specifikat e zonave pushtuese të cilat ishin nën sundimin italian, bullgar dhe gjerman në trojet shqiptare. Në vazhdim autori jep të dhëna për formimin dhe veprimtarinë e aradhave partizane, Këshillat Nacionalçlirimtare, për zgjerimin e Luftës Nacionalçlirimtare pas kapitullimit të Italisë, për çlirimin e Kosovës nga pushteti nazifashist dhe përfundon me Luftën Nacionalçlirimtare në Maqedoninë Perëndimore dhe me pjesëmarrjen e shqiptarëve në Lëvizjen Nacionalçlirimtare në Mal të Zi dhe në Preshevë Bujanoc e Medvegje.

Pos teksteve që u përmendën më lartë, profesor Ali Hadri në bashkë-autorësi shkroi edhe shumë tekste të tjera ku trajtoi historinë

¹² Ali Hadri, Historia e Popullit Shqiptar, për shkollat e mesme, botim i Entit të Teksteve dhe Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1971.

e Luftës së Dytë Botërore jo vetëm në gjuhën shqipe¹³ por edhe në gjuhën serbokroate¹⁴ dhe turke¹⁵.

Në historiografinë e Kosovës Ali Hadri për tri dekada ishte prezent dhe padyshim ishte studiuesi që me kompetencë trajtoj në të gjitha aspektet sidomos historinë e Luftës së Dytë Botërore në përgjithësi dhe të Kosovës në veçanti. Ai që nga shkrimi i parë i botuar në revistën “Përparimi” më 1957 e deri sa i mbylli sytë nuk rreshti së shkruari për problemet e ndryshme historike duke i vënë themelet dhe kornizat e historiografisë jo vetëm të Kosovës por edhe më gjerë.

Akademik Ali Hadri shkroi edhe dhjetëra artikuj të tjerë pas vitit 1981, që janë me vlerë të madhe shkencore e që për problem trajtimi kanë edhe Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe më gjerë, e që ishin përgjigje e artikujve të shtypit të ditës dhe atij revyal të Beogradit si dhe pseudoshkencës shoviniste serbomadhe, që kishin si qëllim të fundit ta përbaltin e përdhosin deri në fund historinë e popullit shqiptar dhe tok me të edhe personalitetin e këtij shkencëtari. Këtë parim do ta kryej me vetëmohim e përkushtim deri në çastet e fundit të jetës, i vetëdijshëm se po kryente obligimin më të madh e më me përgjegjësi në çastet më tragjike të historisë së popullit tonë.

Opusi krijues i akademik Ali Hadrit jo vetëm për Luftën e Dytë Botërore por edhe për periudhat tjera mbetet edhe sot e gjithë ditën literaturë e patejkalueshme jo vetëm për nxënësit, studentët e mësimdhënësit e historisë por edhe për të gjithë intelektualët, magjistrantët e doktorantët si dhe ligjëruesit universitar të shkencave shoqërore në përgjithësi e të historisë në veçanti. Prandaj kur do që të shkruhet historia e Kosovës dhe ajo e Luftës së Dytë Botërore nuk mund të shkruhet e as të trajtohet me kompetencë pa u mbështetur në studimet e shumta të Ali Hadrit që na ka lënë në trashëgimi si pasuri intelektuale dhe kombëtare.

¹³ Shih Historia për klasën VIII të shkollës fillore, Enti i Teksteve dhe Mjeteve Mësimore të KSA të Kosovës, Prishtinë, 1975; Historia për klasën VIII të shkollës fillore, Enti i Teksteve dhe Mjeteve Mësimore të KSA të Kosovës, Prishtinë, 1980.

¹⁴ Shih Istorija za II razred prve faze srednjeg usmenerog vaspitanja i obrazovanja, Zavod za izdavanje udzbenika, Pristina, 1978.

¹⁵ Shih Tarih, gudumlu egitim ve ogretim ortad sinif i donem, Prishtinë, 1979.

SUMMARY

THE WORLD WAR II IN ALI HADRI'S WORK

Ali Hadri has a special merit for studying history of Anti-Fascist National Liberation War in Kosova and other parts of Yugoslavia. He has written several monographic pieces on the topic: "National Liberation Movement in Kosova 1941-1945", "Critique of Historiography", "National Liberation Councils in Kosova", as well as hundreds of articles published in many reviews in Albanian and Serbian in Prishtina, Belgrade, Shkup, and other towns of former Yugoslavia and beyond its borders.

World War II, participation and contribution of Albanians in it are widely elaborated in abundant textbooks, Hadri written from 1960 and on. With these texts, Ali Hadri is still unbeaten among others for his invention, as the author of not only educational units planning, but also for original and pragmatic elaboration of these units in professional manner.

Ali Hadri was present in historiography of Kosova for three decades, certainly as competent historian who dealt with all aspects of World War II history in general, and particularly with its developments in Kosova. From his first piece published in "Përparimi" review on 1957, until he closed his eyes, Hadri never ceased writing of different historical aspects, setting foundations and framework of historiography in Kosova and beyond.

Creative opus of academic Ali Hadri, not only on WWII but other periods remains until present, the undisputed literature for pupils, students, teachers of history, then all intellectuals, MA and PhD students, and university lecturers in social sciences and especially history. Therefore, whenever a history of Kosova would be written completely, in this regard WWII, it cannot be competently done without taking into consideration many studies Ali Hadri has left us as a legacy of an intellectual and national treasury.